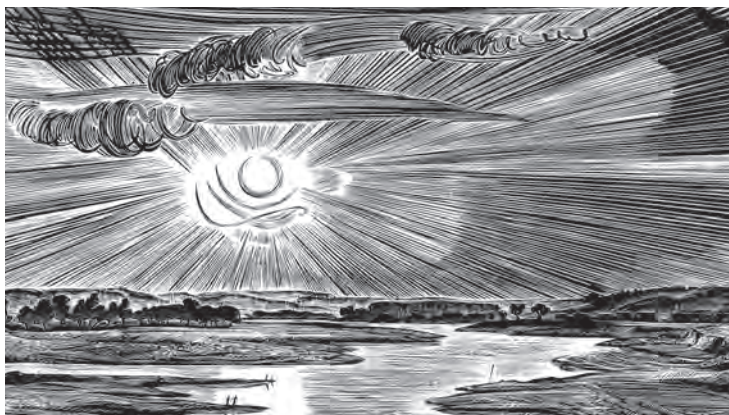

I Ž A N G O S Ž O D I S

naujam „Prie Nemuno“ leidimui lietuvių kalba

ūsų, mielas skaitytojau, rankose – naujai išverstas, antras lenkų literatūros klasikės Elizos Orzeszkowos romano „Prie Nemuno“ leidimas lietuvių kalba.

„Prie Nemuno“ – XIX a. pabaigos kūrinys – knygos pavidalu pirmą kartą (lenkų kalba) pasaulį išvydo 1888 metais. Mūsų netolimos kaimynės – E. Orzeszkowa gyveno Gardino apylinkėse – romanas iš karto sulaukė didelio atgarsio ir aukšto įvertinimo, daug įžymių autorės amžininkų ir vėlesnių laikų autoritetų vertino jį kaip epopėją. Tai iškalbingai liudija faktas, kad 1904 metais autorė už šį romaną buvo nominuota Nobelio literatūros premijai. Šio garbingo apdovanojimo, tiesa, nesulaukė – jį „paveržė“ autorės tautietis Henrykas Sienkiewiczus (už kūrybos visumą).

Apie romano turinį pakanka pasakyti, kad jame, kaip ir turi būti romane, daug gražios, tyros ir ištikimos, išsipildžiusios ir neišsipildžiusios meilės. Kaip galima tikėtis iš

knygos pavadinimo, nuostabiai pagarbinamas mūsų upių tėvelis Nemunas, panemunės girios, apylinkės. Puikiai, net idiliškai pavaizduotas ten gyvenančių žmonių, visų pirma bajorų, gyvenimas, darbas, tarpusavio santykiai, papročiai.

E. Orzeszkowa buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės tautų išsivadavimo iš carinės Rusijos okupacijos 1863 metų sukilimo dalyvė, jos šeima kelias savaites slapstė pralaimėto sukilimo vadovą Romualdą Trauguttą, paskui rašytoja jį savo karieta nuvežė iki Lenkijos Karalystės sienos. Ji, karšta tėvynės patriotė, išsivadavimo iš carinės priespaudos šalininkė, ėmėsi kilnios misijos – sukilimo 25-mečio proga sukurti jam rašytinį paminklą, pagerbti sukilimo aukas, gaivinti patriotiškumą, pasipriešinimo okupantui dvasią. Tuo paminklu tapo romanas „Prie Nemuno“.

Rašydama knygą autorė žinojo, kad jos pirmuoju skaitytoju taps carinis cenzorius, ir nuo jo priklausys, ar kūrinys išvys dienos šviesą. Tad jai teko laviruoti, atvirai neminėti paties sukilimo, jo aukų, bet vartoti simbolius, alegorijas, užuominas, kalbėti nebaigiant minčių, nutylint. Iš esmės visas romano siužetas susijęs su sukilimo tema, kūrinio personažai sukilimo neminėdami vis dėlto primena jį įvairiomis progomis: kalbama apie užnemunės girioje esantį pusiau užmirštą broliškąjį Kapą, kuriame atgulė keturiasdešimt vyrų ir kuris daugumai personažų yra lyg sanktuariumas, ištremti į Sibirą sukilėliai minimi kaip tie, kuriems teko apsigyventi toli.

„Prie Nemuno“ pirmas leidimas lietuvių kalba (E. Ožėskienė, „Prie Nemuno“, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Vilnius, 1958), išverstas, kaip nurodoma knygoje, J. Majausko, redaguotas J. Stanišausko, išėjo beveik prieš 70 metų. Per šitiek laiko pasikeitė kelios žmonių kartos, dabartiniam lietuvių skaitytojui romanas tapo sunkiai pasiekiamas. Rei-

kia jo naujo leidimo. Bet ar ne paprasčiau būtų buvę tiesiog pakartoti tą postalininio laikotarpio leidimą?

Regis, tai buvo įmanoma, juolab galima pripažinti, kad J. Majauskas (deja, nepavyko išsiaiškinti, kas jis toks, kai kas teigia, kad tai galėjo būti kalbininko ir vertėjo Stasio Dabušio slapyvardis) sudėtingą romaną išvertė sąžiningai, be kupiūrų ir, atsižvelgiant į to meto galimybes, gana kokybiškai.

Tačiau tame leidime pasitaikė ir taisytinų dalykų, dėl kurių naujam leidimui vis dėlto reikėjo naujo vertimo.

Romano turinio esmę sudaro Korčyno dvaro savininkų, jų aplinkos žmonių santykiai su Bohatyrovičiais, gretimu kaimeliu, kurį autorė nuo pradžios iki galo vadina lenkišku žodžiu *okolica*. Šių laikų žodynai šitą žodį į lietuvių kalbą paprastai verčia kaip „apylinkė, sritis, vieta, vietovė“. Taip ir išverstas šis žodis 1958 metų leidime. Ir Bohatyrovičių gyventojai romane yra veikiau valstiečiai.

Tačiau geriau lenkų kalbą mokančiam skaitytojui neabejotinai aišku, kad romano *okolica* yra ne apylinkė, vietovė. Nežinau, kiek vertėjas mokėjo lenkų kalbą, gal pražiūrėjo vieną esminį dalyką – kad lenkiškas žodis *okolica* turi dar vieną reikšmę, kurią lietuvių kalboje atitinka *akalica*. Šiandien šis žodis turi, mano galva, labai taiklų ir taisyklingą atitikmenį – *bajorkaimis*.

Taigi Bohatyrovičių gyventojai, kaip visu kūriniu teigia autorė, nors patys dirbo fizinius darbus, buvo ne valstiečiai, o smulkieji bajorai, kuriems luomo privilegijas ir teises suteikė karalius Žygimantas Augustas, tik okupacinė caro valdžia panaikino tas prerogatyvas. Beje, jie patys laikė save bajorais, stengėsi laikytis jų papročių bei manierų ir niekino, ignoravo Ladysių Bohatyrovičių, kuris ryžosi mezaliamsui –

vedė valstietę. Šis iš pirmo žvilgsnio nereikšmingas vertimo netikslumas, ko gero, iškreipė pagrindinę turinio mintį: jame iš esmės atspindimi ne dvaro ir valstiečių ar net, kaip pavadinta 1958 metų leidime, grytelninkų, o dvaro ir bajor-kaimio, tai yra mažiau turtingų bajorų, santykiai.

Leidėjo ir vertėjo sutarimu taip pat buvo nutarta pakoreguoti romano asmenvardžių vartojimą. Turint omenyje, kad kūrinio vyksmas lokalizuotas Gardino apylinkėse, baltarusiškoje aplinkoje, o absoliuti dauguma personažų yra bajorai ir smulkieji bajorai, kurie tarpusavyje bendrauja tik lenkiškai (knygoje nėra nė mažiausios užuominos, kad kas kalbėtų lietuviškai, nėra (bent romane) pavardžių su priesagomis *-aitė, -ytė, -ienė*), vargu ar teisingai pasielgta Vitoldą verčiant Vytautu, Kirlovą – Kirliene ir panašiai.

Tas pats pasakytina ir apie autorės pavardę. Neneigiu, Lietuvoje prigijusi Ožeškienė – tokia yra ir pirmo lietuviško „Prie Nemuno“ leidimo viršelyje, kelių miestų gatvių pavadinimuose. Tačiau neginčytinas faktas tas, kad jos vyras buvo Orzeszko (tariama Ožeško), ji pati buvo Eliza Orzeszkowa (tariama Ožeškova). Iškreipti asmenvardį, pakeisti jį savo nuožiūra – tiesiog nesąžiningas poelgis autorės atžvilgiu. Tad ir tebūna jis toks, koks buvo iš tikrųjų.

Praeito amžiaus literatūros vertėjui buvo kur kas sunkiau versti, ypač tokį sunkų, sudėtingą kūrinį kaip prie „Prie Nemuno“: jis turėjo gerokai mažiau žodyną, žinyną, kitokių naudingų priemonių. O tyrėjai suskaičiavo, kad E. Orzeszkowa romane, pavyzdžiui, minėjo apie 140 augalų, taip pat daugybės jų veislių, medžių, vabzdžių pavadinimus. Ir dar vartojo XIX a. galiojusius ne tik lenkiškus, bet ir baltarusiškus, paribių regioninius terminus – kai kuriuos ir šiandien nelengva identifikuoti. Gal dėl to kai kurių iš jų vertėjas ne-

sugebėjo išversti, paliko tokius, kokie yra lenkiškame tekste, prikabinęs lietuviškas galūnes.

Bene charakteringiausias tokio poelgio pavyzdys yra vaizdinga, romantiška scena, kurioje vaizduojama, kaip Bohatyrovičių gyventojai, ypač jaunimas, vasaros naktį surengia išvyką Nemunu valtimis su deglais ir renka, gaudo vabzdžius, kurie lenkiškame tekste yra vadinami *jacica*. Net ir šiandieniuose žodynuose vargiai galima rasti, kas yra šie gyviai. Tad ir toje į lietuvių kalbą išversto romano scenoje plaukiantieji Nemunu gaudė „jacicas“, kurios iš tikrųjų yra lašalai – trumpai gyvenantys sparnuoti vabzdžiai, vienadienės peteliškės, puikus žvejų naudojamas masalas.

Tokių ir panašių taisytinų dalykų buvo ir daugiau, tad nutarta knygą versti naujai.

Vertėjas anaip tol nemano, kad dabar „Prie Nemuno“ išvertė tobulai. Kam jau kam, o literatūros vertimui kaip nulieta tinka posakis „tobulumui ribų nėra“: atsisėstų trys vertėjai versti to paties kūrinio, ir visų tekstas būtų šiek tiek skirtingas: vienas gal tobulesnis už originalą, antras gal jam tolygus, o dar kitas – gal ir prastesnis. Labai trokštu, kad šis nebūtų iš pastarųjų, o jeigu ir taip – ką padarysi, tobulumui ribų nėra... Kažkas kažkada gal atliks tai geriau...

„Apie Orzeszkową visada galvoju su meile ir pagarba, ji man yra gėriui tarnaujančio rašytojo pavyzdys“, – apie romaną „Prie Nemuno“ ir jo autorę rašė Czesławas Miłoszas „Eilėraščio „Justinos nurenginėjimas“ papildyme“.

Kazys Uscila, vertėjas

VIS DAR – GYVENIMAS PRIE NEMUNO

irmoji mintis, kuri lyg savaime išsitaria, atsi-
vertus Elizos Orzeszkowos romaną „Prie Ne-
muno“, lenkų kalba parašytą 1888-aisiais, – vis
dar Nemunas. Romanas sudomino „Alma li-
tteros“ leidyklą, tad naujai ir išverstas, lyg pašauktas kitam
gyvenimui. Nemunas – ir kaip tautų, gyvenančių abipus jo
krantų, kraštovaizdžio akcentas, gyvybės vanduo, patirties
vaizdinys, kūrybos simbolis.

Eliza Orzeszkowa – lenkų kalbos rašytoja, kurios var-
das gražiai skamba ir lietuviškai, primindamas ne vieną ir
žinomą lietuvę. Prisimename ir tai, kad svarbiausio savo kū-
rinio „Prie Nemuno“ (*Nad Niemnem*) autorė laikė ir vadino
save *litwinka*, Gabriela Litwinka (lietuvaite, Gabrielė Lietu-
vaite), kurį laiką gyveno Vilniuje; aikštė su fontanu Vilniaus
centre (iki 1945-ųjų) vadinta jos vardu. Kaune tebėra sulie-
tuvinta ir lietuvių kultūroje įsitvirtinusi Elizos Ožėškienės
pavarde vadinama gatvė.

Kaip atsitiko, kad apie šią ir lietuvių atminimo nusi-
pelnusią rašytoją, rašiusią ir apie Lietuvą, jos žmones, kraš-
tovaizdžius, kėlusią savo laiku pažangių idėjų, žadinusią
ir moterų kūrybingumą, bežinome vis mažiau, jos vardas
menkai ką sako, retai teminimas? Tad naujas romano leidi-
mas yra ir atnaujintas kultūrinis aktas, ir atsakas į didėjantį
skaitytojų palankumą siužetiniam pasakojimui.

Eliza Orzeszkowa gimė 1841 metais netoli Gardino,
Milkovščyznoje, intensyvios daugiatautės LDK istorijos ir
ryškių, savitų gamtovaizdžių vietoje. Ne tik humanitarai,
tiriantys kūrybinius pasireiškimus, bet ir gamtininkai, gam-
tos tyrėjai teigia, kad „žmogaus „savosiomis šaknimis“ laiky-

tina visa vaikystės ir jaunystės etninė, socialinė, kultūrinė ir gamtinė aplinka, vienaip ar kitaip lėmusi asmenybės raidą, jo pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, veiklos vertybinius principus¹. Taip mąstyta apie Ignotą Domeiką, Vilniaus universiteto auklėtinį, Čilės Santjago universiteto rektorių, garsų mokslininką ir mąstytoją, vieną įžymiausių LDK paveldo asmenų, kilusį iš to paties krašto – Gardino, Naugarduko apylinkių, nuo Nemuno. Lietuviškojo substrato intensyvaus veikimo kraštas, formavęs ir Adomą Mickevičių, giliai jutusį gimtinės slėpinius. Romanas „Prie Nemuno“ kartais palyginamas su epiniais „Pono Tado“ epizodais; pagrįsta matyti ryšį tarp kraštovaizdžio poetikos, žemės žmonių gyvenimo vaizdų, bajorų charakterių. Artimi ir lietuviškos pasaulėvokos pėdsakai. Juk ir Gardino vardo kilmė atpažįstama iš lietuvių *gardo*. Rašytoja mirusi 1910-aisiais (palaidota Gardine), tad dar galėjo susitikti ir su Ignotu Domeika, mirusiu 1889-aisiais, kelerius vėlyvuosius metus praleidusiu tėviškėje.

Kaip skaityti romaną „Prie Nemuno“, naujai išvers-
tą ir naujai pasirodantį grėslėjančiame, rūstėjančiame laike? Skaityti kaip romaną, tikintis ir pažinimo, ir malonumo, pasitikint tikslingai gyvenimo prasmės linkui vedančia rašytojos ranka, natūraliai lyg Nemunas tekančiu pasakojimu, pasidžiaugti, kad įdomu, kad tiek gamtos grožio, tiek daug meilės, pasitikėjimo. Bet neužmirštant, kad romanas parašytas daugiau nei prieš pusantro šimto metų, po 1863-ųjų sukilimo, carinių represijų, dėl kurių ypač nukentėjo bajorija, nebuvo šeimos, juolab giminės, kur nebūtų žuvusių, dingusių, nukankintų. Gal ir pasiguosti: nėra nesunkaus,

¹ Valentinas Baltrūnas, Ignoto Domeikos tėviškos gamtos istorija. – *Ignotas Domeika: geologas, mineralogas, kalnų inžinierius*, Vilniaus universiteto leidykla, 2017, 504.

nesukruvinto laiko, bet gyvenimas yra ir tada, kai lyg ir neįmanomas, jo branduolys yra ir lieka prigimtoje vietoje. Tad būtina iš mažens vaikus, ypač sūnus, prie vietos rišti, įpareigoti. Bajoro pokalbis su mažu sūnumi, pavadintu Vitoldu:

– *Vidziau! – prabilo Korčynskis žvelgdamas į sūnelio veidą taip, kaip iki tol niekada nežiūrėjo. – Vidziau, klausyk, Vidziau!*

– *Ką, tėti?*

– *Ar tu myli tuos mažus, baltus drugelius?*

– *Myliu, tėti, jie tokie gražūs...*

– *O Nemuną myli?*

Vaikas net sutrepsėjo kojytėmis.

– *Tėveli, kad, tėveli, žinotumėt, kaip gera plaukioti ir žvejoti... Aš su Juleku šiandien plaukiojau, jis pagavo lydeką, žinote, ant virvelės... O aš su meškere sugavau du kilbukus, tokius gražius gražius kilbukus...*

– *O mišką myli, tą, kuris už Nemuno?*

– *O, tėveli, mes su teta Marta ir Justinka sekmadienį nuplaukėme į mišką, grybavome ir buvo labai linksma, linksma...*

Tvirtas vyro petys vis stipriau glaudė gležną vaiko kūnelį, ir didelės, niūrios akys minkštėjo ir spinduliavo skęsdamos tyrose, spindinčiose, žvitrioje vaiko akyse.

„Prie Nemuno“ vaizduojamos vietos ir mums tebėra genetiškai svarbios ir savos. Ir pavadinimas įtraukia, skaitančiojo žvilgsniui veriasi savos kraštovaizdžio linijos, žmonių gyvenimai, jei ir kiek operetiški, kuriami remiantis ne tik patirtimi, bet ir idėjomis ar bent išankstiniu žinojimu, kad gyvenime yra visko: ir laimės, ir baisių nelaimių, ir sėkmių,

ir nesėkmių, savų ir kitų klaidų. Kad nelygu, ir gražus kraštovaizdis neuždengia aštrių gyvenimo prieštaravimų:

Tokių varganų ir plikų trobelių kaip Ladysiaus buvo nedaug, bet ir tarp turtingesnių matėsi turtingumo ir sėkmės skirtumų. Buvo matyti, kad žemė, tas vienintelis pagrindas, ant kurio stovėjo tos sodybos, čia daug kartų ir nelygiai dailinta, kad nuo seno, gal nuo amžių, kartos ir šeimos raikė tarp savęs tą jiems šventą ir brangiausią duoną, kad į tą žalumos ir žiedų prarają tekėjo gausi ne tik prakaito, bet ir ašarų rasa. Tik medžiai per amžius savo plačiomis šakomis gal vienodai gaubė turtingumą ir skurdą, o gamta, gailestinga ar abejinga, teikė viskam rojaus poezijos vualį.

Nedidelis dvaras, kuriame ir pati rašytoja gimė, liko jai artimiausias gyvenimo modelis, matė, kad čia skleidžiasi gyvenimo įvairovė, kad yra stiprių, gyvenimą savo rankose laikančių (daugiau vyrų, bet ir moterų), bet ir silpnų, kuriems reikia paramos. Liguistų ar ligotumą tik imituojančių, sunkiai dirbančių, bet ir atsakomybės vengiančių. Išradin-gai švenčiančių (Žolinė, vestuvės), gražiai dainuojančių, tikėtina, kad senas to krašto dainas, kiek stilizuotas. Jaunos moterys vis dar kartais auklėjamos kaip gražios lėlės, bet iš jaunesnės kartos yra ir stiprių, savarankiškai pasirenkančių. Įdomiai sukurtas Justinos charakteris, greičiausiai turintis ir autobiografinių bruožų. Muzikali, muzikuojanti su senu tėvu, bandanti išsaugoti jo „honorą“. Įtraukiamas ir dailės motyvas, bet kūryba neišsaugo Zygmunto Korčynskio kaip doro asmens. Didžiausia atrama laikoma žemė, rūpinimasis žeme, jos dirbimas laikomas žmogų tvirtinančiu užsiėmi-mu. Nemunas iš žemės ir žemei, tad tik su lengva šypsena

ištariama apie tą, kuris „tik Nemuną art ir šienaut temoka“, suprask, vis valtyje, vis su meškere.

Skaityti romaną kaip gana įdomų *pasakojimą*, jį suvokiant ir kaip ankstyvojo kiekvienos tautos romano šaknį. Pasistebėti didele rašytojos energija rašymui, lyg koku rašymo instinktu, tikint, kad tai, kas bus parašyta, bus ir paliudyta, tad ir išliks. Neieškoti gilesnio romano meistriškumo, dar ankstyvas mūsų pasaulio pakraščio, jei mums ir centro, laikas, dar romano pradžia, kai dar nelengva sutvarkyti ir kūrinio paviršių, pirminę siužetinę tėkmę ar rasti tinkamų kompozicijos principų. Trečioji romano dalis silpnesnė, nutolstama nuo pagrindinio siužeto ir tik pačioje pabaigoje prie jo grįžtama, lyg uždarant ratą. Kartais atrodo, kad rašytojos kūrybos procese Nemunas dalyvauja ir kaip kūrybinio vyksmo provaizdis – *teka*, tekėdamas neša, kas patenka į jo tėkmę, aplenkia kliūtis, įgyja energijos, pajutęs, kad kažkas įteka, kad vandens daugiau, darosi sraunesnis. Iš esmės „Prie Nemuno“ siužetas ir sraunus, ir stabdomas kliūčių, tad ir konfliktiškas. Todėl šis romanas ir ekranizuotas, ir perrašytas kaip drama. Bet drama negali atskleisti kraštovaizdžių, turtinga kalba sukurtų gamtos vaizdų. Į juos gyvai reaguoti galėjo ir mūsų Žemaitė, gamtoje jutusi ir lyg kokius įgilintus žmogaus pasaulio provaizdžius.

„Prie Nemuno“ pradžia:

Vienoje kraštovaizdžio pusėje kilo nedidelės kalvos su tamsėjančiais miškeliais ir šileliais; antroje aukštas Nemuno krantas, smėlėta siena išaugantis iš žemės žalumos ir tamsios girios karūnos atrėžtas nuo žydro dangaus, puslankiu juosė plačią ir erdvią lygumą, kurioje tik kur ne kur augo laukinės, kuplios kriaušės <...>.

Sapiežankos, kriausių veislė, lyg koks ženklas – iš kur jos, jei ne iš to LDK pakraščio, kur Gardinas, Naugardukas, iš kur kilęs Adomas Mickevičius, Ignotas Domeika, Eliza Orzeszkowa. Visi jie turėjo lietuviškumo geną kaip LDK paveldą. Adomo Mickevičiaus „Litwo! Ojczyzno moja!“ atliepia ir Orzeszkowos asmeniniai pasirinkimai (*litwinka*), ir romanas „Prie Nemuno“, kur minima ir jaunų žmonių pamėgta „Odė jaunystei“. Romanas sukurtas kaip giminių epas, apima kelias kartas, kelių šeimų linijas, jungiamas skirtingų, daugiausia dramatiškų likimų: nuo prancūzmečio iki 1863-ųjų sukilimo, represijų po sukilimo, išardžiusių žmonių gyvenimus. Kur skleidžiasi likimai, ten formuojasi ir siužetai, įtraukiantys pasakojimai. Vieno iš senųjų – Anzelmo persakoma, kaip pasakojimai apie žmones ir jų likimus užsilieka atmintyje: turi būti pradžia, o paskui vyti lyg kokia grandinė – tas papasakoja tam, kitas kitam. Kol yra pasakotojų, tol išlieka ir pasakojimai. Ir pats Anzelmas jaunesiems romano veikėjams dar gali daug ką papasakoti ir parodyti, Nemunas ir jo krantus apaugusios galingos girios dar turi ženklų net iš XVI amžiaus pradžios: Cecilijos ir Jano, giminės proproprotėvių, antkapis, Bohatyrovičių pavardė, suteikta karaliaus. Ir tokia pradžia – kaip visad iš dviejų:

Jiems gimė šeši sūnūs ir šešios dukterys ir užaugo čia, ant šios upės kranto, šios girios pavėsiuose, vienatinio Dievo akyse. Vienas tų sūnų vedė žmoną iš žvejų, antras išsirinko iš sakalininkų, trečiam likimas skyrė iš bajorų, ketvirtam iš bebrininkų, penktam iš bitininkų, o šeštas prekiaudamas žuvimis, kurias labai mėgdavo gaudyti, parsivežė draugę iki gyvos galvos net nuo Gardino, kuris tada dėl daugybės daržų rusėniškai buvo vadinamas

Horodnu. Taip pat rusėnė buvo ta mergina, bet tada vienoje žemėje gyvenančių dviejų tautybių žmonės neretai maišėsi tarpusavyje, ir tai nieko nežėisdavo ir nežemindavo.

Skaudžios istorijos ženklas Kapas, kur palaidota 40 sukilėlių, žinomas ir lankomas. Žmonės likimiškai – labiausiai per savuosius – susiję su istorija, kurią giliausiai jaučia kaip savųjų vietų (dvarų, dvarelių, sodybų, girių) keitimąsi (praradimą, nykimą, skurdimą), vyrų, sūnų žūtis. Nesvarsdomas tautybės klausimas, dauguma veikėjų pavardžių slaviškos – lenkų, gudų, bet yra ir lietuviškų (Daumantas, jei tik ir Domuntuvna, Jasmontas). Svarbiau – luomai, dvarininkai, bajorai, plikbajoriai, gyvenantys bajorkaimyje, valstiečiai. Martos ir Anzelmo meilė neperžengia luomų slenkščio: Marta, nors ir neturtinga bajoraitė, atsisako meilės Anzelmui, artojui, nes negalėjusi įsivaizduoti, kad aplinkiniai ją smerks, tyčiosis. „Ar ketinate pavirsti valstiečiais?“ – klausimas bajorams, ypač bajoraitėms, jei ir neturinčioms didesnio turto, tebėra neatsakytas. Bet luominį slenkstį peržengia Justina Oželska (gal ir labiausiai autobiografiška), pamilusi idealizuotai piešiamą žuvusio sukilėlio sūnų Janą Bohatyrovičių, užaugintą ir išauklėtą dėdės Anzelmo; jų abiejų darbu ir pastangomis sukurta sodyba, užveistas sodas. Yra ką mylėti ir saugoti.

Pagrindiniai veikėjai iš Bohatyrovičių ir Korčynskių giminių. Giminės artimai bendrauja, priglaudžia globos netekusius, patiria ir intymių tarpusavio jausmų, ir giminiškų konfliktų. Modernus tėvo ir sūnaus Korčynskių konfliktas: sūnus Vitoldas, studentas, yra persiėmęs teisingos socialinės politikos idėjomis, gina smulkiųjų bajorų reikalus. Ir, aišku, galiausiai įtikina tėvą daryti jiems nuolaidų, nesibylinėti dėl ganyklų. Panašus konfliktas ir Žemaitės apsakyme „Prie

dvaro“. Pozityvios idėjos, skatinančios pažangą, – Orzeszkows ginklas. Bet ir romantizuoti, idealizuoti pasažai svarbūs. Ypač meilės. Gražiausias siužetas supinamas iš Martos ir Anzelmo meilės istorijos. Išsiskyrę jie išardo ir kitus tarpšeiminius ryšius. Lieka vieniši, atskiri. Anzelmas suserga paslaptįinga liga, ilgai serga, o ir pakilęs iš ligos, prisikėlęs, kaip pats sako, lieka hipochondrikas. Kad gyvenimas ir šiuo atveju išliktų pozityvus, senatvėje jiems leista susitikti, pasiaiškinti. Romano kompozicija įgauna grįžtamąjį akcentą. Marta, dažniausiai kartojusi frazę „amžinas liūdesys“, priduria „amžiną juoką“ ir „amžiną džiaugsmą“.

LDK pasaulėvaizdžio linijų, svarbių Elizai Orzeszkowai, yra ir etninės Lietuvos teritorijoje lenkų kalba kurtuose bajorių moterų romanuose.

Galime didžiuotis pirmąja lietuvių moterų rašytojų plejada: Žemaitė, Bitė, dvi Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Ragana – visos jos turėjo Elizai Orzeszkowai artimą patirtį. Lietuvių moterų įžengimas į literatūrą XIX ir XX amžių sankirtoje veržlus – panašiai kaip ir skandinavų ar lenkių. Kartais ir neryškios tautinės tapatybės, tebėra svarbi lenkų kalba, bet lietuviškos savasties ieškojimas įaustas ir į literatūros siužetus. „Jau! jau!.. Užsikrėtė litvomanija... Jau, jau „litwin“ galvoje“ – ir tokia vyriška reakcija G. Petkevičaitės-Bitės romane „Ad astra“.

Lenkų rašytojos, turinčios blankesnę ar ryškesnę istorinio lietuviškumo atspalvį (Maria Konopnicka, Maria Rodziewiczówna (Radzevičiūtė) ir, aišku, Eliza Orzeszkowa), buvo Lietuvoje žinomos. Skaitomos ir mūsų rašytojų; Žemaitės, už Elizą tik trejais metais jaunesnės, liko paliudyta (1898 metų pavasario laiške Povilui Višinskiui), kad gavusi iš Petrapilio, nežinanti ir nuo ko, Ožėškienės „Bene nati“, kaimo apysaką su *prakalba*, įvadu ar pratarme, tad ir apie

pačią autorę iš jos daug sužinojusi, apysaka esanti gera². *Bene nati* (lot.) – gerai (laimingai) gimę. Žemaitė neabejodama lietuvina rašytojos pavardę. Prieš pusmetį apie Ožėškienę ir Konopnickienę buvo atsiliepusi ir kritiškiau – „kur tik moteriška autorė, visur blogiau rašyta“. Nebuvo moterims lengva pajusti ir moteriškosios savasties atskirumą.

Moteriškojo sąmoningumo, laiko idėjų ryšys aiškiausias tarp Elizos Orzeszkowos ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės. To ryšio savičiausias aspektas – sentimentalumo ir racionalaus pozityvumo dermė, sąmoningas gerumo, atjautos kėlimas, stiprinimas, pasiremiant ir jausmais. Aišku, ir moterų klausimas, moters kaip asmens visavertiškumo tezė, jos skleidimas ir gynimas.

Vėlyvajame savo veikale – dialoge, pavadintame „Ad astra“, Eliza Orzeszkowa tarsi polemizuoja pati su savimi, mąstydamą, kad jei nėra aukštesnės valios, nėra nei priešimosi jai, nei tarnystės, o jei nėra užduoties ir tikslo, tai nėra ir kaltės ar nuopelnų, augimo ir mažėjimo, tobulėjimo ir nuopuolio, jokio atgimimo... Ši dvasinė įtampa tarp laisvės ir būtinąjo pasirinkimo pulsuoja ir G. Petkevičaitės-Bitės tokio pat pavadinimo romane „Ad astra“ (1933), kuris kartais suvokiamas tik kaip sentimentalistinis, bet tai yra ir didelės mentalinės įtampos kūrinys, parašytas iš pozityvių moters pozicijų. „Ad astra“ epigrafas: „Tikiu būtiną, sąmoningą žmonių veržimąsi į galingąsias teisių ir lygybės idėjas“ (Marė Kanopnickienė). Taip parašyta Marijos Konopnickos (1842–1910) pavardė, bet ne taip įsitvirtinusi kaip Elizos Ožėškienės.

² Žemaitė, *Raštai*, VI, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 81.

Elizos Orzeszkowos (Ožeškienės), rašytojos, publicistės, visuomenės veikėjos, gyvenusios ir Vilniuje, vardas itin natūraliai įsiliejo į XX a. pradžios lietuvių moterų visuomeninę ir kūrybinę pabudimą. Ir jos mirtis buvo seseriškai apgalvota. Tai jaučiama ir iš Gabrielės Petkevičaitės-Bitės nekrologo („Eliza Ožeškienė, 1842–1910“), išspausdinto „Lietuvos žiniose“ 1910 m. gegužės 8 d. Pradėjo paprastu pranešimu: „Garsi lenkų rašytoja po ilgos ligos pasimirė Gardine gegužės 5 d., turėdama 68 metus amžiaus.“ Bet greitai perėjo prie svarbių paliudijimų: gimė ir beveik visą gyvenimą praleido Gardine, „iš po jos plunksnos išėjo virš 60 tomų raštų...“ Sujaudintas tonas, taip rašoma iš gilaus įsitikinimo, kad miręs asmuo buvo brangus, svarbus, atsimintinas. Rašytoja piešusi Lietuvos gamtą ir Lietuvos lenkų gyvenimą. Gerai pažinojusi žydų gyvenimą ir šia tema parašiusi dvi puikias apysakas. Įspūdinga nekrologo pabaiga, kurios gilioji prasmė gal jau ir nebepasiekiamo: „Vilniaus miesto valdyba nutarė nuo savęs į Ožeškienės laidotuves į Gardiną nusiųsti keturius atstovus: lenką, rusą, žydą ir lietuvį. Tie pasiuntiniai uždės ant numirusios grabo vainiką iš gyvų gėlių su parašu keturiomis kalbomis.“³ Gražus tas „nutarimas“ – ir šiandien iš jo lyg koks šviesos blyksnis: yra asmenų, kurie visų, ir jų nereikia „dalintis“. Savo dalį Eliza Orzeszkowa tikrai turi ir Lietuvoje. Ypač trečiajame dešimtmetyje ši rašytoja buvo palyginti daug verčiama, net reikiojo Kazio Puidos, vaidinta jos „Dumblynė“, scenai perkurta iš apysakos. Elizos Orzeszkowos kūrybinių rodėsi ir pokario metais. „Prie Nemuno“ išleistas 1958 metais.

³ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Pasikalbėjimai*, Vilnius: Vaga, 1967, 405–407.

Eliza Orzeszkowa minima šalia žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lenkų rašytojų, romanistė ir publicistė, moterų problemų kėlėja, emancipantė. Prisidėjusi prie 1863 metų sukilimo, slėpusi, gelbėjusi sukilėlius. Savitu žvilgsniu, iš karto įsimenamai, į šią rašytoją yra pažvelgęs Czesławas Miłoszas „Lenkų literatūros istorijoje“⁴: „Jeigu literatūrą suprasime taip, kaip ją supranta dauguma dvidešimtojo amžiaus kritikų bei rašytojų, t. y. kaip kartėlio kupino, susvetimėjusio ir nusiminusio individo balsą, Orzeszkową teks iš karto atmesti kaip visiškai neįdomią personą, tikrą maištingo genijaus priešingybę. Tačiau galbūt esama šiek tiek tiesos Beethoveno senatvėje pasakytuose žodžiuose: „Kuo labiau senstu, tuo aiškiau suprantu, kad gerumas yra vertingesnis už genialumą.“ Orzeszkowa buvo provincialė. Visą gyvenimą ji praleido kaime ar mažuose miesteliuose. Ši savamokslė moteris pragyvenimui užsidirbdavo kaip profesionali rašytoja tais laikais, kai moteriai iš viso buvo sunku patekti į dirbančiųjų pasaulį. Jos rašinius smelkia meilė žmogiškoms būtybėms; jų technika senamadiška ir galbūt nederinanti su neeiliniu rašytojos protu, kuris atsiskleidžia jos laiškuose iškiliausiems Lenkijos bei Europos intelektualams.“ Neeilinio proto moteris – retai taip teištariama apie senąsias mūsų Europos pakraščio rašytojas.

Geriausiu Elizos Orzeszkowos kūriniumi ir Miłoszas laikė romaną „Prie Nemuno“. Kaip tik šis romanas buvo nominuotas Nobelio premijai. Miłoszas pažymi, kad Nemuno apylinkės romane „Prie Nemuno“ panašios į Mickevičiaus „Pono Tado“ gamtovaizdžius. Palaimingas slėnis, toli nuo civilizacijos, gyvenantis savo atskirą, nepriklausomą gyveni-

⁴ Czesław Miłosz, *Lenkų literatūros istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 336.

mą. „Šaknų neturėjimą Ožeškowa laikė labai dideliu blogiu. Žmogus turėjo būti iššaknijęs ne tik savo mažoje bendruomenėje, bet ir istorinėje praeityje.“ Ši teiginį humanistikoje ir dabar sutinkame. Svarbi mintis, stabdanti vienpusės globalistines tendencijas.

Jei „Prie Nemuno“ patektų ir į mokyklą, nebūtina jo tekstiškai analizuoti, užtenka skaityti, suvokti, kas pasakojama, kas teigiama pagrindiniais veikėjais, iš kur kyla svarbiausios rašytojos pasijos.

Skaitydami Elizą Orzeszkową, daugiau mąstysime ir apie Juliją, Mariją, Sofiją, o ypač Gabrielę.

Kokią sunkesnę akimirką pakartosime „Prie Nemuno“ Martą: „Amžinas liūdesys.“ Bet paskui ją ir pridursime – ir juokas amžinas, ir džiaugsmas.

*Viktorija Daujotytė,
Vilniaus universiteto profesorė emeritė*

P. S. Vilniaus edukologijos universiteto magistrantė Evelina Danilova, vadovaujama Eglės Patiejūnienės, yra parašiusi vertingą magistro darbą „Lietuviškumas Elzės Ožeškienės gyvenime ir kūryboje“ (2015). Perskaičiau, kokia mintis gal ataidi ir šiame įvade.

uvo rugpjūčio sekmadienis.

Laisvą dieną nusprendėme sėsti į automobilį ir aplankyti kairiosios Nemuno pusės perlus: Zapyškio gotikinę bažnyčią, Plokščių kaimo Vaiduguvos taką, kuriuo žavėjosi Vincas Kudirka, Gelgaudiškio dvarą, kuriame išlikusios ištaigingos krosnys, ir Sudargą, kurio piliakalniai atima žadą. Likus porai kilometrų iki Kidulių, riedant palei Nemuną ir grožintis vaizdais, mus pasitinka vietovardis – Kaimelis, o čia pat ant kalno ir baltas mažai kam žinomas dvaras. Užlipome apžiūrėti jo iš arčiau ir ant senųjų balkono turėklų, kuriuos laiko keturios galingos kolonos, išvydome užrašą „Parduodama“. Akimirką pasvajojome, kaip būtų įdomu atkurti seną, nemažą kultūros objektą, kuris nuo kalno žvelgia į Nemuno lankas. Į didžiąją dalį dvaro teritorijos tądien eiti nedrįsime – ten krūmynai, apgriuvę mediniai garažai, aukštos žolės, tad pasigrožėję pagrindiniu fasadu ir pasvajoję išvykome link kvapą gniaužiančių Sudargo piliakalnių.

Kitą rytą mus pasivijo mintis apie dvaro prikėlimą. Vėliau vis važiuodavome jo apžiūrėti, bet galiausiai apsisprendėme, kad tokios svajonės sau tiesiog negalime leisti. Važiuodami iš paskutinės dvaro apžiūros ramiam kelyje pamatėme kraupią avariją. Tas sukrečiantis vaizdas priminė gyvenimo trapumą. Susimąstėme: ką norėtume šiame pasaulyje nuveikti, jei žinotume, kad liko gyventi tik kelerius metus? Mes norėtume prikelti apleistą, nežinomą Kaimelio dvarą. Nusprendėme, kad geriau surizikuoti ir gailėtis dėl to, kad surizikavai, negu visą gyvenimą graužtis, kad taip ir nepabandėi įgyvendinti svajonės.

Dalyvavome Turto banko aukcione, kuriame buvo parduodamas šis dvaras, Šakių rajono savivaldybės turtas, dar ką tik buvęs socialiniu būstu, ir taip jau susiklostė, kad aukcioną laimėjome. Jei įdomu sužinoti, tai aukcione dalyva-

vome vieni. Daugybę žmonių neramino tais metais prasidėjęs karas Ukrainoje.

Pirmą dieną, kai dvare turėjome teisę šeimininkauti, užlipome į antrą aukštą, o ten mūsų laukė visai ne tai, ko žmogus tikėtusi: tonos per sovietmetį sukauptų šiukšlių, kaip antai padangos, automobilių sėdynės, lovos, kalnai drabužių, batai ir įvairiausi buities rakandai. Viena patalpa atrodė kaip paukštidė, matyt, palėpėje gyvenanti kiaunių šeima ten pešdavo savo aukų plunksnas.

Išvalius iš palėpės šiukšles, teliko spalių, šlako, molio mišinys, kuriuo dažniausiai apšildomos perdangos. Tyrinėjant šį sluoksnį, pasišviečiant tik telefonu, koja užkliuvo už kieto objekto, o tai buvo puošnaus krosnies koklio nuolauža. Po ranka pasitaikė medinis pagaliukas, juo braukiant per birius spalius išniro bronzinė rašalinė, kvėpalų buteliukai, atvirukai, įvairiausi dokumentai ir senoviniai laikraščiai. Dulkių debesyje kruopščiai rinkome radinius, begalinio smalsumo ir atradimų troškimo kupini, atsargiai išlankstėme sumaitotą popierėlį – 1910 m. laikraščio pirmąjį puslapį. Jame išlikęs prenumeratos lapelis, o šiame parašyta pavardė – Agata von Pawlowska. Užgniaužė kvapą. Akimirka tylos. Kas ji tokia? Tokio vardo ir pavardės jokiuose istoriniuose šaltiniuose ir kraštotyrininkų užrašuose nėra. Išsisavaitės toji Agata mūsų nepaliko, knietėjo išsiaiškinti, kas iš tiesų valdė šį dvarą. Naudodamiesi suskaitmenintais šeimos medžiais, radome Agatos gimines Lenkijoje ir tada paaiškėjo, kad Agata yra dvaro statytojo pirmagimė duktė. Po Napoleono karų kairioji Nemuno pusė – Suvalkija, Sūduva – tapo Lenkijos Karalystės dalimi, sulenkėjimas buvo natūralus procesas. Taip 1821 m. gimusi Agota Povilaitytė vieną dieną tapo Agata Pawlowska.

2024 m. išaušo saulėtas balandžio 29 d. rytas, Agatos giminės Vilniuje atvėrė savo archyvą, peržvelgė senąsias

nuotraukas ir tądien pirmą kartą ją išvydome. Sublizgo akys iš jaudulio pamačius veidą žmogaus, kurį sapnavai, apie kurį taip ilgai galvojai. Nesitikėjome, kad mums pavyks ją surasti.

Agata nugyveno labai įdomų gyvenimą, ji buvo viengungė, mirė būdama 93 metų. Ji yra ilgiausiai šiame dvare gyvenęs žmogus ir tikroji Kaimelio dvaro siela. Per netikėtai palėpėje rastą laikraščio puslapį su jos vardu atsiskleidė visa iki tol nežinota dvaro istorija.

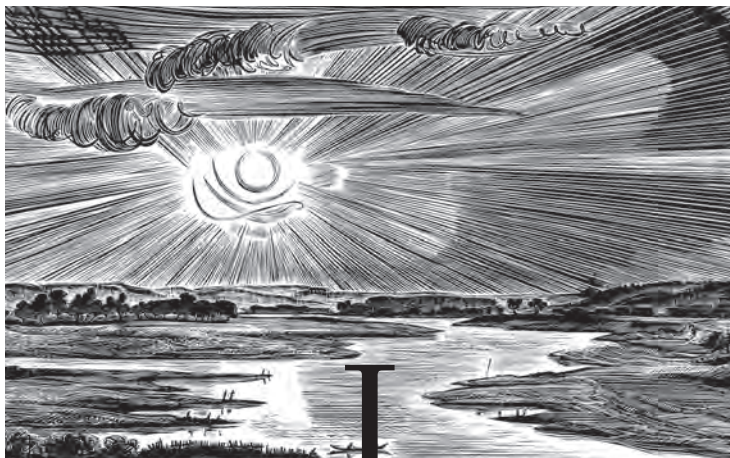
2024 m. gegužę–spalį nerestauruotą Kaimelio dvarą atvėrėme visuomenei – pakvietėme į patirtines ekskursijas. Išvalėme iš kambarių šiukšles ir neautentiškas pertvaras, patiesėme keletą persiškų kilimų ir apstatėme XIX a. baldais, kad būtų lengviau svečiams atskleisti tikrąsias kambarių funkcijas. Demonstravome palėpėje rastas puošnias krosnies koklių nuolaužas, dokumentus, kvėpalines, rašalines. Skaitėme palėpėje rastą jaudinantį dvaro savininkų seserų laišką. Visa tai leido labai jautriai prakalbinti dar mažai kam girdėtą Lietuvos dvarą prie Nemuno. Dienos svetainėje pastatėme sekretėrą – baldą, turintį daug paslapčių, net 15 stalčių ir ištraukiamą stalviršį. Ant jo puikavosi palėpės radiniai – pora kruopščiai į cilindro formą susuktų popierinių iškarpų. Pasirodo, dvaro ponios skaitė dienraštį „Kurier Litewski“, o patikusias mintis iškirpdavo ir kolekcionavo. Visose iškarpose yra pavardė – Eliza Orzeszkowa. Šią pavardę gerai žino Kauno miesto gyventojai ir svečiai, nes E. Ožeškienės gatvė veda į Laisvės alėją. Bet retas žmogus šiandien žino, už kokius nuopelnus E. Ožeškienės vardu pavadinta gatvė arba kodėl prieš šimtą metų dabartinėje Vinco Kudirkos aikštėje Vilniuje stovėjo jai skirtas paminklas. Pasidomėjus paaiškėja, kad tai viena iškiliausių mūsų krašto rašytojų, nors ir rašė lenkų kalba, jos slapyvardis buvo Gabriela Litwinka, o tai daug ką atskleidžia. Šiandien Europoje rasime ne vieną

puikią šalį, kurioje valstybinė kalba ne viena, o kelios, kaip antai Šveicarijoje ar Belgijoje. Praeities Lietuva ir lietuviai kalbėjo įvairiomis kalbomis ir tai nedarė jų mažiau lietuviais. E. Orzeszkowa gyveno Gardine, Vilniuje, Kaune ir Druskininkuose. Išleido neįtikėtiną romanų skaičių, bet svarbiausia, kad kūryboje lietė sudėtingas ir jautrias temas, kurios vis dar aktualios šiais laikais, o už savo populiariausią romaną „Prie Nemuno“ buvo nominuota Nobelio premijai ir vos netapo pirmąja moterimi pasaulyje, pelnusia tokį įvertinimą literatūros kategorijoje.

Visa tai sužinoję, skubėjome susipažinti su jos garsiausiu kūrinio „Prie Nemuno“, deja, nė viename Lietuvos knygyne jos romano neradome. Dėl vienintelės parduodamos knygos važiovome į antikvariatą Klaipėdoje. Tik pradėjus skaityti, pasipylė tie gražūs nepaaiškinami sutapimai: mūsų nuostabai, romane detalai aprašomas gyvenimas dvare prie Nemuno, o Kaimelio dvaras irgi prie Nemuno, lyg to būtų maža, Elizos Orzeszkowos mergautinė pavardė yra Pawlowska, tokia pat kaip ir mūsų dvaro sielos Agatos...

Per ekskursijas Kaimelio dvare su visais svečiais dalinomės šiuo literatūriniu palėpės atradimu ir svaiginančiu sutapimu. Vienoje iš ekskursijų dalyvavo leidyklos „Alma littera“ žmonės, ir taip gimė idėja atgaivinti vienos iškiliausių rašytojų kūrybą, o tada paaiškėjo, kad ankstesnis romano leidimas, su kuriuo yra susipažinę Lietuvos skaitytojai, buvo verstas iš carinės valdžios cenzūruoto teksto, todėl leidykla „Alma littera“ nusprendė knygą versti iš naujo. Galima sakyti, romanas „Prie Nemuno“ pirmą kartą skaitytojams atsiveria tikruoju pavidalu. Linkime gero skaitymo.

Karolis Banys, Petras Gaidamavičius
Kaimelio dvaras

I TOMAS

I

uvo šventinė vasaros diena. Viskas pasaulyje spindėjo, žydėjo, kvėpėjo, dainavo. Šiluma ir džiaugsmas liejosi iš žydro dangaus ir auksinės saulės; džiaugsmas ir svaigulys tryško virš žaliais javais pasidengusių laukų; džiaugsmas ir auksinė laisvė skambėjo kaitriame ore paukščių ir vabzdžių choru virš lygumos, virš nedidelių kalvelių, jas dengiančių spygliuočių ir lapuočių medžių puokščių.

Vienoje kraštovaizdžio pusėje kilo nedidelės kalvos su tamsėjančiais miškeliais ir šileliais; antroje aukštas Nemuno krantas, smėlėta siena išaugantis iš žemės žalumos ir tamsios girios karūnos atrėžtas nuo žydro dangaus, puslankiu juosė plačią ir erdvią lygumą, kurioje tik kur ne kur augo laukinės, kuplios kriaušės, seni, kreivi gluosniai ir vienišos, lieknos tuopos.

Tą saulėtą dieną toji smėlėta siena atrodė kaip auksinis puslankis, tarsi purpuriniu kaspinu perjuostas jame slūgsančiu raudono mergelio⁵ sluoksniu. Tame nuostabiame, iš tolo neryškiame fone galima buvo įžiūrėti stambų dvarą ir netoli nuo jo viena linija ištįsusią keliasdešimties mažų dvarelių eilę. Tai buvo palei upės krantą šiek tiek puslankiu išlinkusi žmonių sodybų, didesnių ir mažesnių, iškėlusių savo tamsius profilius iš didesnių ir mažesnių sodų, virtinė. Virš kai kurių stogų į skaidrų ir ramų orą kilo tiesūs ir tik truputį sūkuriojantys dūmų siūlai; kai kurie langai žėrėjo nuo saulės kaip didelės kibirkštys; keli nauji stogai pynė savo šiaudų geltonumą su dangaus mėlyne ir medžių žaluma.

Lygumą kirto balti keliai, tik kur ne kur žaliavo ant jų želianti žolė; į juos lyg upeliai į upę bėgo iš laukų ežios, visos mėlynos nuo rugiagėlių, geltonos nuo lipikų, rožinės nuo baltų dobiliukų ir smaliukių. Abipus kiekvieno kelio baltavo vešlios ramunės ir už jas aukštesni garduoklių žiedai, žolėse klojosi violetiniai pentiniai, lyg geltonos žvaigždelės švietė snaudalės ir sauleniai, lelijinės žvaigždūnės liejo iš savo šimtalapių karūnų medaus aromatus, siūbavo ištisi miškai gležnų ir švelnių smilgų, gauruoti gysločių žiedai stovėjo ant savo aukštų stiebelių, rusvumu ir išpuikimu pateisindami jiems suteiktą kazokų pavadinimą. Už tų laukinės augmenijos juostų ramiu oru tyliai stovėjo auginamų augalų jūra. Rugių ir kviečių varpos dar buvo žalios, bet jau apsipylusios virpančiais kuokeliais, kurių gausa pranašavo gerą derlių; žemesni už juos, tirštai nusėti rožiniais žiedais, plytėjo plačiuose plotuose tankialapiai dobilų pūkai; taip pat pūkais, bet, atrodo, smulkesniais, švelnesniais, su tokia švelnia žalu-

⁵ Mergelis – nuosėdinė uoliena, dažniausiai sluoksniuota, būna įvairių spalvų. (Čia ir toliau vertėjo pastabos.)

ma, kad glamonėjo akis, kelias užuoganas kur ne kur dengė jauni linai, o geltonas žydinčių svėrių ryškumas linksmomis upeliais plaukė per dar žemų avižų ir miežių laukus.

Toje linksmoje gamtoje žmonės šiandien irgi buvo linksmi, daug jų traukė keliais ir ežiomis. Būreliais keliuose, o ežiomis vorele ėjo kaimo moterys, kurių galvos, apgobtos raudonomis ir geltonomis skaromis, virš javų laukų sudarė gyvų bijūnų ir saulėgrąžų virtines. Iš tų būrelių liejosi ir plaukė virš javų laukų įvairių balsų upeliai. Tarpais buvo tai skardūs ir rėksmingi balsai, kartais bosinis arba sidabrabalsis juokas, kartais skarose prie krūtininių nešamų kūdikių verksmas arba pratisos, garsios dainos, kurių gaidas pagaudavo ir pratęsdavo aidai abipus: ant kalvelių augančiuose miškeliuose ir šileliuose, kalvose ir didelėje girioje, kuri tamsia juosta skyrė auksaspalvę, purpuru atastą panemunės sieną nuo sidabriniais debesėliais padabintos dangaus mėlynės. Tas žmonių ėjimas per derlingą lygumą buvo kaimo gyventojams gražiausias šventės momentas – linksmas ir šventiškas grįžimas iš bažnyčios saulėtą ir laisvą Dievo dieną.

Tuo metu, kai šis judėjimas jau gerokai sumažėjo, toliau nuo šen bei ten dar traukiančių būrelių pasirodė dvi moterys. Jos ėjo iš tos pačios pusės kaip ir kiti, bet tikriausiai buvo pasukusios iš tiesaus kelio ir valandėlę sugaišo viename ant kalvelių augančiame miškelyje. Tai buvo jų vėlavimo priežastis, juo labiau, kad viena nešė didelį glėbį miško augalų, kuriuos ką tik ir gana ilgai tikriausiai skynė. Antra moteris vietoj puokštės laikė rankoje nepaprastai didelę skarą, kuri sulig kiekvienu jos plėčiu ir veržliu žingsniu ir ilgos rankos mostu plevėsavo kaip geroko dydžio vėliava. Iš tolo buvo matyti, kad viena iš tų moterų turi rankose augalų glėbį, o antra balto audeklo gabalą; iš arti jos kreipė dėmesį ne visai įprasta išore.

Moteris su skara buvo gana aukšta, o jos augumą dar tarsi didino liesas kūnas; ji buvo stambaus kaulo ir stipri, nepaisant liesumo, jos pečiai buvo platūs ir iš pažiūros tvirti, jeigu ne nežymus pečių ir sprando gunktelėjimas, liudijantis nuovargį ir senatvę, jeigu ne aštrūs mentikauliai, dviejose vietose pakeliantys senovinę mantiliją su ilgais, kas akimirką besiplaikstančiais galais. Be tos mantilijos drobine apykakle, ji segėjo juodą sijoną, tokį trumpą, kad iš po jo beveik iki kulkšnių buvo matyti dvi didelės plokščios pėdos, apmautos storomis kojinėmis ir apautos didelėmis, gėlėtomis kurpaitėmis. Šią aprangą dar papildė sena šiaudinė skrybėlė, kurios platūs kraštai metė šešėlį ant veido, iš pirmo žvilgsnio seno, negražaus ir nemalonaus, bet atidžiau įsižiūrėjus žadinančio dėmesį ir smalsumą. Tai buvo mažas, liesas, apskritas veidas tokia tamsia, kad beveik ruda oda, kakta, kurią vagojo kelios gilios raukšlės, įdubusiais ir prakauliais skruostais, su kartėlio ir piktumo išraiška, kurią jai teikė smaila nosis ir sučiauptos lūpos, o dar labiau stiprino ypač liepsningos ir skvarbios akys. Tos akys atrodė lyg vienintelis to suvargusio, pasenusio, pikto veido turtas. Gal kitados buvo moters vienintelis grožis, o dabar, didelės ir juodos, iš po juodų, plačių antakių dar nušviesdavo ją skvarbia šviesa; jų žvilgsnis buvo aštrus, pašaipus, nuolat liepsningas, tarsi kurstomas iš vidaus, keistas tame pajuodusiam, laiko ar likimo delnų suglamžytame veide. Ji ėjo plačiu, veržliu žingsniu, tikriausiai pratusi skubėti, o ilgos rankos tamsiais, kaulėtais riešais siūbavo prie šonų pirmyn ir atgal, plasnodamos išskleista kaip vėliava skara.

Moterį su žolynais būtų buvę sunku iškart pavadinti aukštuomenės panele arba žemesnio kaimo gyventojų sluoksnio mergina. Ji atrodė truputį viena ir kita. Aukšta, nors gerokai žemesnė negu jos draugė, vilkėjo juodą vilno-

nę suknelę, labai kuklią, kuri vis dėlto išskirtinai išryškino jos dailią ir stiprią, plačių pečių, bet liekno liemens figūrą, liudydama, kad ji pažįsta madų žurnalus ir naudojasi gero siuvėjo rankomis. Jos tiesus stotas ir švelni veido oda taip pat bylojo apie geras manieras ir gyvenimą pasiturinčioje aplinkoje. Tačiau judesiai ir gestai tarsi neigė jos asmenybės visumą trupučiu smarkumo ir tarsi tyčinio šiurkštumo, taip pat ji buvo be skrybėlės ir pirštinaičių. Juoda lyg juodmedžio kasa apvyniotą galvą ir įdegusį veidą purpurinėmis lūpomis ir didelėmis, pilkomis akimis ji drąsiai atsukdavo kaitriai saulei. Drobinį, pigų skėtį ji rėmė į petį, o jos gana didelės ir įdegusios rankos išdavė, kad pirštinaites mūvi itin retai. Visa tai stulbino juo labiau, kad būdas, kaip ji laikė savo vienplaukę galvą ir raukė tamsius antakius virš pilkų akių, teikė jai drąsos ir išdidumo išraiškos. Apskritai toji mergina ar panelė, atrodanti dvidešimt kelerių metų, buvo tarsi sveikos ir stiprios, bet išdidžios ir niūrios moters grožio įsikūnijimas. Giedros, kokią žmonių veidams teikia laimė ar nerūpestingumas, tame jauname ir gaiviam, bet neramiam ir susimąsčiusiam veide nebuvo, nors dabar jį skaidrino tas tikras fizinis pagyvėjimas, kurio žmogaus būtybei, dar ne visai gyvenimo nuniokotai, teikia ilgos ir laisvos maudynės kunkuliuojančioje gamtos versmėje.

Eidama greitai, kad prilygtų platiems draugės žingsniams, ji smalsiai, beveik su meile žvelgė į neseniai priskintą glėbelį augalų. Ten buvo vešlių lelijinių miškinių varpelių, kvapnių smaliukių, jaunų paparčių lapų, jaunučiais kanکورėžiais aplipusių pušų šakelių. Visa tai skleidė jai į veidą bangą laukinių ir skvarbių kvapų, kurių ji kartkartėmis įkvėpdavo giliai ir pratisai alsuodama stiprią, plačią krūtinę. Palaima, kurią tada jautė, ir saulės kaitra, kurioje nardė jos neprisidengta galva, dengė rausvumu jos įdegusius skruostus,

kartu rūščius ir susimąščiusius, nors sklidinos purpurinio rausvumo lūpos prasivėrė jauna ir nuoširdžia šypsena. Juokėsi iš žodžių savo draugės, kuri, vis greitai eidama ir didėlėmis pėdomis iš aukšto ir tvirtai smogdama į žemę, storu, kiek kimiu, dėl oro stygiaus dažnai pertraukiamu balsu tęsė dar šilėlyje pradėtą pasakojimą:

– Taigi, sakau tau, toje pačioje vietoje, tarp šių kalvų, tie kvaili valstiečiai palaikė mane cholera... Gal netiki? Garbės žodis, sakau tiesą! Tada tu dar nebuvai Korčyne, dar buvai maža, nes tai buvo tada, kai tavo tėvas turėjo romaną su ta prancūze...

Ji staiga nutilo, sustojo, krenkštelėjo taip garsiai, kad net nuaidėjo per lauką, į rankoje laikomą skarą dar garsiau nusišluostė nosį ir piktai sumurmėjo sau:

– Amžinas mano kvailumas!

Jaunoji mergina, kurios veidas akimirką sustingo, vėl nusišypsojo.

– Ką jau ten! Nekreipkite, teta, į tai dėmesio! Aš juk gerai viską žinau ir su praeitimi visai apsipratau... Juk, teta, be abejo, ne iš piktos širdies... ką ten! Kaipgi buvo su ta cholera?

Jiedvi pajudėjo toliau, taip pat greitai, kaip ir pirmiau. Senoji kalbėjo vėl:

– Va kaip buvo. Kaip ir dabar, ėjau iš bažnyčios, ir labai skubėjau, nes Emilka sirgo, ir pietų turėjo atvažiuoti svečių... Taigi lėkia iš paskutiniųjų, tiesiai per lauką, kuris tada dirvonavo, per tuščius žemės rėžius... Kai tik žingsnis, pusantro rėžio peršoku... Tiesiog lyg skrisčiau virš žemės... O tada buvau apsivilkusi žalią suknelę... tada dar vilkėjau spalvotas sukneles... Skrybėlę, va tokią, šiaudinę, nukėliau nuo galvos ir vėdindamasi mojavau ją prieš veidą... Oi, negaliu...

Ji pristigo kvapo, vėl sustojo ir pradėjo kosėti. Jos kosulys buvo grubus, kimus, garsus, lyg išsigaunantis iš statinės gilumos. Bet ji mažai kreipė į tai dėmesį ir tuojau pradėjusi eiti vėl pasakojo toliau.

– Tada cholera siautėjo pasaulyje, mūsų kraštuose jos dar nebuvo, bet žmonės baiminosi, kad neateitų... Taigi, kai iš bažnyčios grįžtantys valstiečiai pamatė mane taip lekiančią laukais, kad sukels riksmą, verksmus... Vieni pasileido sprukti ir bėgo taip greitai, lyg velnias juos vytų, kiti krito kelio vidury ant kelių ir kad ims žegnotis, kakta mušti į žemę, garsiai kalbėti poteries... „Cholera, – šaukė, – štai jau bėga mūsų pražudyti!“ „Bet, – rėkia kiti, – tai ne kas kita! Cholera, ir baigta! Tokia didelė, kad galva dangų siekia, su žalia suknele ir moja auksiniu kastuvu!“ Tas kastuvas, matai, buvo mano skrybėlė, saulėje spindinti... Tiesa, buvau ją gerai suplojusi, nes nukėlusi nuo galvos dėl kaitros ir neturėdama kur dėti padėjau ant suolo ir sėdėjau ant jos visas pamaldas... Oi, negaliu...

Ji vėl pristigo kvapo, krenkštė, šluostėsi nosį ir valandėlę ėjo tylėdama.

– Ir kas buvo paskui? – paklausė jauna mergina.

– Kas ten? Veltui ekonomas, kuris kaip tik grįžo iš bažnyčios, ir Bohatyrovičiai, kurie kitados mane pažinojo, net artimai pažinojo, tikino valstiečius, kad tai nebuvo cholera, tik panelė Marta Korčynska iš Korčyno, Benedikto Korčynskio giminaitė... Nepatikėjo ir iki šiandienos netiki... „Argi tokia moteris gali būti kur pasaulyje? Galva siekė dangų, lėkė virš žemės, dėvėjo žalią suknelę ir kastuvu vijo prieš save maro orą...“ Amžinas žmonių kvailumas! Man sakė, Justina, kad žmonių kvailumas yra didelis ir amžinas akmuo. Jis dar didesnis negu žmonių piktumas, aš tai jau žinau, nes buvo laikas, kai ir pati taip atsitrenkiau į savo kvailumą, kad... Ak, negaliu...

Ji vėl alsavo, krenkštė, kosėjo garsiai, lyg iš statinės. Justina, veidą skandindama į varpelius, paparčius ir gvazdikus, pasakė:

– Juk tie neprotingi plepalai tetai nepakenkė...

Juodos Martos Korčynskos akys pažvelgė piktai, beveik kandžiai.

– Tu taip manai? – burbtelėjo ji. – Amžinai tas pats. Niekas nepatikės, kol pats nepatirs. Nepakenkė! Žinoma, kad manęs nesuėdė, bet... įkando. Ar tu manai, kad malonu būti palaikytai cholera? Tada juk nebuvo tokia sena... Prieš dvylika metų buvau trisdešimt šešerių...

– Tad dabar keturiasdešimt aštuoneri, – lyg nustebo Justina.

– O tu gal manei, kad šešiasdešimt? – piktai nusijuokė Marta. – Tikriausiai tokia atrodo, pati žinau, o ir tada jau nedaug geriau atrodžiau, negu dabar. Gal nežinai kodėl? Ką? Ar žinai kodėl?

– Žinau, – santūriai atsakė mergina.

– Na, tai gerai, kad žinai; gal ir pati padarysi ką nors tokio, kad nepradėtum atrodyti kaip cholera...

Justina gūžtelėjo pečiais.

– O ką tokio galiu padaryti ir kaip tam galiu pasipriešinti?

Jos abi susimąstė ir nejučiomis sulėtino žingsnį, pirma tą pastebėjo vyresnioji.

– Na, velkamės lyg vėžliai. Greičiau! Emilka tikriausiai jau guodžiasi, kad negrįžtu, ir tikriausiai jau kenčia nuo migrenos ar isterijos.

– O Terenė, – pridūrė mergina, – jau bėga bebro esencijos lašų, bromo miltelių arba pieštuko nuo migrenos ar Rigolo tepalo nuo skausmo...

Ji nusijuokė, bet tuoj pat vėl surimtėjo.

– Dėdienė tikrai vargšė su tomis nuolatinėmis ligomis.

Marta linktelėjo galva ir numojo ranka.

– Žinoma, – tarė ji, – vargšė moteris! Bet, matai, jeigu lepinum blusas, kaip ji lepina savo ligas, jos jaučiaus užaugtų, garbės žodis!

Tuomet už pašnekovių pasigirdo važio dardėjimas; šioje vietoje kelias buvo siauras, todėl jos pasitraukė į šoną. Ėjo pačiu pakraščiu lauko, kuriame žėlė tankūs kviečiai. Jas apgaubė baltos ir sausos dulkės, bet tiek skaidrios, kad jose galėjo įžiūrėti dailų fajetoną, kurį traukė keturi gražūs arkliai su žvilgančiais pakinktais, ir du fajetone sėdinčius vyrus. Taip pat matė, kad abu vyrai jas išvydę kilstelėjo virš galvų kepurės, o vienas net šiek tiek pasilenkęs į jų pusę sušuko:

– Šventosios mergelės, Marta ir Justina, melskitės už mus!

Marta suliepsnojusi akimis ir mostelėjusi važio link savo balta skara atkirto:

– O, meldžiausi, meldžiausi, kad Viešpats teiktųsi grąžinti tamstai, pone, protą!

Į tą šūksnį iš greitai tolstančio fajetono atsakė bosinis ir kimus, Martą mėgdžiojantis juokas. Justinos veide pasirodė apmaudo, beveik kančios išraiška.

– Dieve! – sušnibždėjo ji. – Vyliausi, kad tas žmogus šiandien pas mus neatvažiuos, kad jį pasikvies ponas Ružycas...

– Ar jis kvailas! – atsakė Marta. – Ružycas tikriausiai pakvietė jį į savo važį, tai mielai grąžino namo savo arkliūkščius, o pats panoro ir pasipuikuoti svetimame fajetone, ir pas mus suvalgyti svetimus pietus... turės tas tinginys iškart dvejoją naudą...

Justina buvo aiškiai sunerimusi. Kvepianti puokštė, kurią laikė rankose, paliovė ją žavėti.

– Įdomu, – sušnibždėjo ji, – kokią šiandien komediją pamatysime?

Marta skvarbiai nužvelgė ją ir šiek tiek tyliau tarė:

– Baiminiesi dėl savo tėvuko, ką? Tas klounas amžinai tyčiojasi iš to vėplos...

Ir staiga net pridengė dideliu delnu savo įdubusias lūpas.

Justinos kaktą, lūpas ir net pečius lyg suvirpino pasibaurėjimas. Bet netrukus ji atsakė:

– Man, teta, galite sakyti viską. Aš jau seniai suvokiau tėvo ir savo padėtį, seniai, labai seniai... bet susitaikyti su tuo negaliu ir niekada, niekada su ja nesusitaikysiu...

Marta nusijuokė.

– Tai mėgstu tokias šnekas! Įdomu, ką darysi? Turėsi susitaikyti ar nebent pasikarsi arba nusiskandinsi... Kiekvienas iš pradžių sielvartauja, o paskui susitaiko su tokiu likimu, kokį jam skiria Dievas ar velnias. Nes nė kiek netikiu, kad visi žmonių likimai būtų Viešpaties Dievo darbai... Prisipažinau tai per išpažintį ir kartą kunigas net nedavė nuodėmių išrišimo, bet netikiu... sakau tau... kad kiekvienas iš pradžių sielvartauja, o paskui kaip avinas į skerdyklą ramiai eina savo keliu... Ak, negaliu!

Ji užsikosėjo taip, kad net akys patvino ašaromis. Dar springdama pažvelgė tomis akimis į draugę.

– Nes tu, Justina, baisi melancholikė! Kodėl nesielgi taip, kaip kitos merginos? Naudokis dėdės ir dėdienės malonėmis, puoškis, kai nori tave dabinti, linksminkis, kai tik pasitaiko proga, meilinkis kavalieriams, galgi kurį suviliosi ir ištekęsi... ką? Garbės žodis! Kodėl tu taip nesielgi?

Justina neatsakė. Ji ėjo tiesi, kaip ir anksčiau, lygiu žingsniu, tik jos liepsnojančiose ir mąsliose akyse suspindo ašaros.

– Cha, – nusišypsojo Marta, – tu tikra melancholikė... ir išdidi lyg kunigaikštutė. Iš dėdės ir dėdienės nieko nenori imti, iš savo nuošimčių rengi save ir tėvą, net ir batelius tausoji taip, kad kartais vaikštai basa, nenešioji skrybėlės nei pirštinaičių...

– O, negalvokite šitaip, teta! – ryžtingai sušuko Justina. – Aš nenoriu nei meluoti, nei apsimetinėti! Tiesa, nuolat laužau galvą, kad man ir tėvui užtektų tų kelių savų grašių bent drabužiams... bet basa kartais vaikštau ir skrybėlės nei jokių brangių daiktų nenešioju ne tik todėl... ne tik dėl to...

– O kodėl? Na, kodėl? – žvilgtelėjusi klausė sena pana.

– Todėl, – staiga smarkiai raustelėjusi atsakė Justina, – kad man jau seniai nesinori apdarų ir pramogų, jų poezijos ir jų meilės... Gyvenu taip, kaip jie visi, nes iš kur imsiu kitą gyvenimą, bet jeigu galiu padaryti ką kitaip, negu jie, darau savaip, ir niekam tai neturi rūpėti.

Marta pasižiūrėjo į ją skvarbiai ir atidžiai.

– O visa tai, – tarė ji, – prasidėjo ta tavo istorija su Zygmusiu Korčynskiu... tiesa? Cha! Tada tikriausiai manei, kad sutiks tave plačiai atvėrę glėbį ir įves į savo giminę... nors ir šiaip esi jų giminaitė... O jie tuo metu... kur tau! Nė pagalvoti neleido tam... Cha cha! Žinau visa tai, žinau! Amžinas žmonių kvailumas!

Justina tylėjo akis į žemę įbedusi.

– Na, o tu kartais vis galvoji apie tą vėplą? Širdį... kartais dar skauda?

– Ne!

Tas trumpas atsakymas liudijo, kad panelė Justina nenori kalbėtis vyresnės draugės priminta tema. Tik bet koks ankstesnio pagyvėjimo šešėlis dingo nuo jos veido. Jos pojūčiai liovėsi gerti iš pražydusios gamtos taurės palaimingą užsimiršimo gėrimą. Aitrus rūpestis atsispindėjo jos pilkų,

skaidrių akių veidrodyje; kažkokie prisiminimai ar bjaurėjimasis nuleido žemyn rausvų lūpų kampučius, suteikė jiems bodėjimosi ir kartėlio išraišką. Staiga kelyje paskui moteris vėl sudardėjo ratai, tik kiek kitaip negu anksčiau. Tai buvo ne duslus ir į tylų griaustinį panašus fajetono dardėjimas, bet truputį klegantis ir šiek tiek girdžiantis paprasto vežimo riedėjimas. Ir dulkių pakilo kur kas mažiau, jos greitai nusėdo, ir dvi moterys atsisukusios pamatė paskui save vežimą, pilną šiaudų, kuriuos iš abiejų šonų prilaikė medinės gardės, o dengė išilgai vežimo užtiestas dryžuotas ir spalvingas, naminėmis kaimo staklėmis austas kilimėlis. Vežimą traukė pora mažų, riebių arkliukų, kurių vienas buvo kaštonas su kanapių spalvos karčiais, o antras bėris baltomis kojomis ir su balta dėme kaktoje; jie buvo pakinkyti paprastais, storų virvių pakinktais.

Jeigu to kaimiško važio ratai net visai nebūtų dardėję, o jį traukiantys gera risčia arkliukai būtų žengę be mažiausio šiugždėjimo, jį artėjant būtų buvę galima išgirsti dėl didelio balsų šurmulio. Jį kėlė gausus būrys. Ant dryžuotu kilimėliu uždengtų šiaudų, tarp apskritų gardžių turėklų, sėdėjo kelios moterys, kurių tik viena buvo ne iš jaunųjų, su tamsia skara ant nugaros ir dideliu kyku ant galvos, o visos kitos lyg darželio gėlynas žydėjo rausvais veidais ir ryškiomis apdarų spalvomis. Joms buvo taip ankšta, kad sėdėjo įvairiomis padėtimis ir kryptimis, atsigręžusios veidais, šonais ir nugaromis, susispaudusios lyg puokštės gėlės. Vienoms toje spūstyje skaros nusmuko nuo galvų ir sudarė ant nugarų muslino arba kartūno kapišonus, kitoms net juodos ar aukso spalvos kasos išsivyniojo ant melsvų arba rožinių liemenių, o visos prie smilkinių turėjo įsmeigtų į plaukus tamsiai raudonų, lelijinių ir geltonų žiedų. Vežimas kratė moteris ir jų stiprius liemenis siūbavo į įvairias puses, tad jos kabinosi į gardes įde-

gusiomis rankomis arba vienos kitoms už pečių ir suknelių, juokėsi ir šnekėjosi garsiai ir visos vienu metu.

Tame šurmulingame darželyje buvo taip ankšta, kad vežėjui pristigo vietos sėdėti, jis vadeliojo arklius stovėdamas prie paties vežimo krašto, bet galima buvo spėti, kad tokią padėtį pasirinko ne tik dėl būtinumo, bet ir dėl viliojimo, kad naudingiausioje šviesoje pasirodytų bendrakeleivėms. Tai buvo trisdešimtmetis vyras, aukštas ir toks dailus, lyg jį motina gamta būtų su didele meile ir pastangomis savo iščiose užauginusi. Tačiau ne kas kita, tik sunkus darbas siekiant jos dovanų, karšta jos vasarų šiluma ir laukiniai vėjų gūsiai suteikė tam kūnui tokios harmonijos ir jėgos, kad kratantis ir šokinėjantis vežimas negalėjo nė akimirkos sutrikdyti jo paprastų ir iškilių linijų. Nuo įdegusios jo veido odos ryškiai skyrėsi aukso spalvos vešlūs ūsai ir šviesaus aukso spalvos plaukai, krintantys iš po kepurės ant pilko, trumpo palaidinio, dėl papuošimo apsiūto žalia juostele, apykaklės. Jis nerūpestingai laikė įdegusiose rankose vadžias ir neatgrėždamas veido į vežamas moteris kalbėjosi su jomis garsiai, linksmi atsakinėjo į klausimus ir pokštus, kartais jungė savo vyrišką juoką prie plonų, spigių merginų juokų choro.

Marta ir Justina sustojo kelio pakraštyje, po gluosniu, ir jo žiedai, panašūs į žalsvas kirmėlytes, biro joms ant suknelių ir galvų. Marta mostelėjo atvažiuojančiųjų pusėn savo balta skara ir neįprastai draugišku balsu sušuko:

– Laba diena, pone Bohatyrovičiaus, laba diena!

Vežėjas greitai nusivožė kepurę, atidengdamas mažiau įdegusią kaktos dalį, lygią ir giedrą.

– Laba diena! – atsakė jis.

– Laba diena! – chorui pasisveikino merginos.

– Iš kur, pone, paėmėt tiek merginų? – paklausė sena pana.

– Pririnkau pakeliui lyg žemuogių, – nestabdydamas arklių, tik juos kiek sulėtinęs, atsakė pašnekintas.

Viena mergina, gal drąsiausia, pasilenkė virš vežimo gardės ir blykstelėjusi baltais dantimis garsiai paaiškino:

– Ėjome, ponio, pėsčios... o jis mus pasivijo, tai jam liepėme, kad mus paimtų.

– Oho, liepėt? – pajuokavo Marta.

– O kaipgi! – patvirtino mergina nuo vežimo. – Ar aš neturiu teisės jam įsakyti, juk aš jo pusseserė, o sesers jis privalo klausyti! Labai teisingai!

Tą akimirką vežimas susilygino su stovinčiomis po gluosniu moterimis, vežėjas dar kartą nukėlė kepurę ir jo žvilgsnis iš aukštai nukrypo į Justiną. Tame greitime žvilgsnyje galima buvo pastebėti, kad vežėjo akyse, mėlynose lyg turkis, tvykstelėjo žaibas. Bet jis vėl užsivožė kepurę, veidą vėl nukreipė į kelią ir sujudindamas vadžias paragino arklius.

Vežimas nuriedėjo greičiau. Justina su susidomėjimu ir žaisme akyse, šypsenos praskleistomis lūpomis pašoko ir linksmu gestu, kuris taurioms akims net galėjo pasirodyti grubus, sviedė važiuojančioms moterims savo gėlių ir žolynų puokštę. Ant vežimo pratrūko juokas, merginos gaudė pabirusias gėles, kai kurios šaukė:

– Dėkojame! Dėkojame panelei!

Bet vežėjas neatsigręžė ir nepaklausė, kodėl kilo toks šurmulyš. Susimąstė apie kažką tiek, kad net galvą, kurią pirmiau buvo iškėlęs, šiek tiek nukabino.

Dvi moterys vėl pajudėjo. Marta kalbėjo:

– Tas Janekas Bohatyrovičius suaugo į gražų ir narsų vaikiną... pažinojau jį, kai buvo vaikas... Kadaise pažinojau juos visus... kadaise... gerai ir artimai...

Ji susimąstė, kalbėjo truputį tyliau negu paprastai.

– Matai, buvo toks trumpas laikas, kai tie Bohatyrovičiai lankydavosi pas mus dvare ir su mumis sėsdavo prie stalo... būtent to Janeko tėvas, Ježis, ir jo tėvo brolis, tas Anzelmas Bohatyrovičius, kuris dabar neva ligotas ir tapo kažkokiu melancholiku... Bet koks kitados tai buvo vyras... dailus, drąsus, patriotas ir... romansuotojas... Tada buvo prieita iki tokio dvaro ir bajorkaimio artumo, kad atsisėdu prie fortepijono ir rankioju akordus, o Anzelmas atsistoja už manęs ir dainuoja: „Lik sveika, mergužėle, tėvynė mane šaukia!“ O paskui aš jam dainuoju: „Ošė ažuolėliai, jojo kareivėliai...“ Tai buvo jau prieš dvidešimt dvejus... trejus metus. Koks šurmulys būdavo pas mus, koks gyvenimas buvo ir mano, ir visų... O dabar viskas kitaip... kitaip... amžinas nuobodulys...

Sakė tai vis tyliau, lingavo galva, o jos spindulingos akys nejudėdamos žvelgė į tolimą erdvės tašką. Staiga iš vežimo, kuris nutolo keliasdešimt žingsnių, virš klegančių ratų dardėjimo pakilo tyras ir stiprus vyriškas balsas, visa krūtine dainuojantis senos dainos posmą:

Tu eisi kalnu, tu eisi kalnu,
Aš pakalnėle;
Rože sužydėsi, rože sužydėsi,
Aš putinėliu.⁶

Justina plačiai atmerktomis akimis ir šypsenai praverptomis lūpomis klausėsi dainos, kuri toliau liejo laukais skambią ir ilgesingą gaidą:

Keliu tu eisi, keliu tu eisi,
Aš karklais brausiuos;

⁶ Eilės čia ir toliau verstos Kornelijaus Platelio.

Vandeniui prausies, o aš tik savo
Ašarom prausiuos.

– Garbės žodis! – staiga savo giliausiu bosu tarė Marta. – Ir mes su Anzelmui kitados dainavome tą patį duetą.

Ant vežimo stovintis vyriškis jau gana toli nuo dviejų moterų dainavo toliau:

Esi panelė, esi panelė
Dvare didžiūnų;
Aš kunigu būsiu, aš kunigu būsiu
Baltam vienuolyne...

– Va, – sumurmėjo Morta, – dainoje yra žodis „būsi“, ne „esi“. Kodėl jis dainuoja „esi“? Perdirba senas dainas, juokdarys!

Justina tos pastabos negirdėjo. Jos akyse perskriejo karšta liepsna.

– Puikus balsas, – sušnibždėjo ji.

– Nebjaurus, – atsakė Marta. – Tarp jų dažnai būna gražių balsų ir jie yra rinktiniai dainininkai... Ir tas Anzelmas kitados, kur tik, būdavo, pasisuks... ten dainos!

Iš jau toli nuriedėjusių ratų atplaukė dar vienas posmas:

O kai numirsim, o kai numirsim,
Prašysim baltą
Aukso raidelėm, aukso raidelėm
Antkapį kalti.

Sena pana staiga sustojo kelio viduryje, panaši į aukštą stulpą, aprengtą šiaudine skrybėle ir stovintį ant dviejų delių kojų, apautų gėlėtomis kurpaitėmis. Įsmeigė žvilgsnį

į jaunos merginos veidą, kažkokie prisiminimai ir jausmai kunkuliavo jos kimiai alsuojančioje krūtinėje, net beveik suriko:

– O žinai tos dainos pabaigą? Aišku, kad nežinai! Dabar jau niekas... išskyrus juos... jos nedainuoja...

Ji išskėtė rankas ir storu, kimiu balsu padeklamavo:

O kas ateis ten ar atvažiuos ten,
Perskaitys tyliai:
Du susitikę, du susijungę
Kape šiam guli!

– Štai kokia pabaiga! – pakartojo ir dar platesniais negu anksčiau žingsniais ir smarkiau modama rankomis ėjo toliau.

Kaimo merginų pilnas vežimas įriedėjo tarp pilkų sodų ir vešlių sodų kaime, kuris ilga virtine tęsėsi palei kalvą, kurios papėdėje atspindėdamas dangaus mėlynę ir tamsią girią savo bangose plaukė tylus, ramus Nemunas.

II

rdvioje Korčyno dvaro kiemo vejoje augo aukšti ir stori jovarai, apsupti žemesnių raudonuogių šėivamedžių, akacijų, putinų ir dar žemesnių jazminų, lanksvų ir iškerojusių rožių tankmės. Palei senas, kitados brangiai kainavusias statinių tvoras tuopos, kaštonai ir liepos tirštos žalumos siena dengė medinius ūkinius pastatus. Prie dviejų kelių, juosiančių veją ir jos vidury augančius medžių ir krūmų guotus, sankirtos stovėjo namas, taip pat medinis, nebaltintas, žemas, pasi-puošęs sienomis kopiančiais vijokliais, su dideliu priebučiu ir ilga eile lyg ir gotikinės formos langų. Priebutyje tarp oleandų, augančių mediniuose vazonuose, stovėjo nedideli geležiniai krėsiai, kėdės ir staliukai. Ūkinius pastatus dengė tanki gal seno, nes storų, alėjomis susodintų medžių, sodo žaluma. Toliau viename sodo gale per žalumą prasišvietė tas aukštas, saulėje auksaspalvis Nemuno krantas, o iš kai kurių kiemo vietų buvo matyti ir pati upė, plati, toje vietoje puslankiu sukanti už tamsios girios.

Tai nebuvo didžponių dvaras, bet vienas tų senų bajorų dvarų, kurie kitados buvo pasiturintys ir kuriuose buvo pilna žmonių, kunkuliavo smagus, linksmas gyvenimas. Norint žinoti, kas čia vyko dabar, reikėjo susipažinti iš arti, bet į akis iš karto krito didelės pastangos išlaikyti šią vietą tvarkingą ir nedalomą. Kažkieno uoli ir darbšti ranka nuolat ją ramstė, taisė, valė. Statinių tvora čia iro daug kartų, bet visada būdavo pataisoma, tad, nors lopyta, stovėjo tiesiai ir gerai saugojo kiemą ir sodą. Taip pat ir seni ūkiniai pasta-

kalinga ir jeigu tu mane myli kaip brolis seserį... oi, karaliau mano, kaip tu mane nudžiuginai, kaip padarei laimingą! Amžinas džiaugsmas!

Glaudėsi prie jo, bučiavo rankas, verkė, kol užsikosėjo taip, kad kelias minutes negalėjo ištarti žodžio.

– Dabar, – suvaldžiusi kosulį kalbėjo toliau, – dabar, broli, privalai leisti man paimiti kelioms dienoms tavo porą arklių... Važiuosiu į miestą, pas daktarą... Turiu gydytis, kad galėčiau tau kuo ilgiau tarnauti. Prieš trejus metus peršalau rūsyje ruošdama daržoves žiemai, bet to nepaisiau. Kam turiu gydytis? Kam? Amžinas liūdesys, maniau, ir niekam nenorėjau sudaryti rūpesčių... Kartais ir labai blogai jausdavausi, bet slėpiau tai kaip mirtiną nuodėmę... Kuo greičiau, tuo geriau, maniau. Bet dabar kas kita. Jeigu aš tau reikalinga, jeigu tu mane myli ir gerbi, privalau gydytis, kad kuo ilgiau tau tarnaučiau, o gal dar... negaliu!

Ji juokėsi ir kosėjo.

– O gal ir tavo vaikų vestuvėse pašokčiau! Amžinas juokas! Amžinas juokas!

Benediktas nuoširdžiai pabučiavo jos galvą ir kaktą.

– Nusiramink, – pasakė, – sėsk ir sakyk man viską, ką žinai apie Bohatyrovičius apskritai, o ypač apie tą Justinkos sužadėtinį. Esu jos globėjas, ir nors mergina pilnametė, energinga ir nekvaila, pavėjui duoti savo sutikimo negaliu. Vitoldu nelabai pasitikiu, nes jis viską mato pro rožinius akinius, bet gerai žinau, kad tu visada domėjaisi tais žmonėmis, dabar buvai pas juos vestuvėse, matei, girdėjai, tai sakyk man viską, ką apie juos žinai!

Tas prašymas vėl suteikė jai laimės, nes vėl patikino ją, kad yra reikalinga, kad giminaitis ja pasitiki ir pasikliauna jos išmintimi. Tad tyliai atsisėdo ant kėdės ir susikaupusi, santūriai, ilgai kalbėjo, pasakojo. Ir dar jai nebaigus kal-

bėti ir pasakoti, pirmiausia valgomajame pasigirdo skubūs žingsniai, o paskui kabineto tarpduryje pasirodė Oželskis. Jis vilkėjo chalata, per juosmenį perjuostą virvele, rankoje laikė smuiko stryką. Jo visada rausvas, geraširdis veidas dabar buvo piktas ir atšiaurus.

– Pone geradari, – sušuko nuo slenksčio, – tai yra ta... kvailystė, kuriai ponas geradaris tikriausiai neduos savo sutikimo! Ponas geradaris esi Justinkos globėjas, ir nesitikėjau, tikrai nesitikėjau, kad pono geradario namuose mano dukterį ištiktų tokia... ištiktų kompromitacija...

Jis garsiai alsavo, išdidžiai tiesė apskritą liemenį, aukštin kėlė stryką.

– Justinkos neištiko jokia kompromitacija, – atsistodamas prabilo Benediktas, – mergina pilnametė, turi savo valią, už ko norės, už to ištekęs...

– Ištekęs! Už to... O už pono Ružyco, kuris yra... tikras ponas, atsisakė tekėti! O aš, pone geradari, aš... Ką aš darysiu? Ar aš paskui ją... eisiu į paprastą trobą? Aš, pone geradari, neįpratęs... Ten tikriausiai net fortepijono nėra kur pastatyti... Mane ten tie... numarins badu!

Jo akys prisipildė ašarų, iš pykčio susigraudinęs, jau beveik ketino pravirkti. Benediktas uždėjo ranką Oželskiui ant peties ir suraukęs kaktą, su nemalonia šypsena ramiai ištarė:

– Būk, pone, ramus, kaip gyveni Korčyne, taip ir gyvensi. Žinoma, kad ten negalėtum gyventi. Bet aš su didžiausiu malonumu ir toliau leidžiu gyventi mano name. Beje, turi pas mane savo pinigų sumelę, kurią Justysei tik dalimis galėsiu išmokėti...

Oželskis noriai klausėsi tų žodžių ir gerokai apsiramino.

– Bet matai, pone geradari, visada kažkaip ne tas, kad mergina darytų tokį mezaliansą...

Benediktas akimirką pamastė.

– Mano mielas pone, – atsakė, – prisimink savo jaunystę... Ir Justinka gal bus laimingesnė tame mezalianse, negu mano pusseserė buvo ištekJusi už tamstos... Nors buvote to paties luomo.

Oželskis truputį pravėrė lūpas, sutriko. Kažkoks prisiminimas palietė ir truputį jį sukrėtė.

– Širdis, pone geradari... – pradėjo, – širdis ne... Jeigu iš mano pusės buvo kokie tie... Tai dėl tų...

– Na, – pertraukė jį Benediktas, – apie praeitį nėra ko kalbėti, o dėl savo ateities, pone, būk ramus. Eik į viršų, grok sonatas ir serenadas, o Marta tuoj atsiųs tamstai pusryčių...

Senolis akimirką pagalvojo, pasižiūrėjo į savo stryką.

– Jeigu taip, – ištare, – tai tegu jau sau Justinka... Bet visada netinka, kad panelė už kažkokio... Netinka... Netinka!

Linkčiodamas galvą ir kartodamas paskutinį žodį išėjo jau visai ramus. Benediktas dar ilgai kalbėjosi su Marta ir Vitoldu, kuris pasodinęs Kirlovą ir jos būrelį į briką ir atsisveikinęs skubiai atbėgo pas tėvą. Šis išgirdęs valgomajame dengiant stalą paprašė Martos, kad pietus patiektų keliomis valandomis vėliau, o Vitoldui liepė pakviesti Justiną.

Ji atbėgo paraudusi, nerami. Baiminosi ginčo ir konflikto su dėde.

– Eime! – pasakė jai Benediktas, dėdamasis ant galvos šiaudinę skrybėlę ir atkišdamas jai paranę.

Ji suprato, kur dėdė susiruošė ją vesti, ir su džiaugsmo šūksniu puolė prie jo rankų.

Jiedu nuėjo keliu, bėgančiu balta juosta per išblukusią laukų kilimą; dangus buvo baltas nuo debesėlių, po juo skraidė kregždžių pulkeliai ir kur ne kur sūpavosi vanagai. Ore viešpatavo šalta, liūdna, gaivi rudens tyla.

Kai Benediktas ir Justina įžengė į Anzelmo ir Jano sodą ir sparčiai ėjo didelį sodą kertančiu keliuku, ant kurio dabar džiūvo žolė ir gelto balti dobiliukai, tupinti sapiežančioje šarka sukarkė, už tvoros užgiedojo gaidys ir geltonas Mucikas išpuolė iš kiemo aršiai lodamas. Bet Justina paglostė šunį ir jis savo lapės snukutį ėmė glausti prie jos suknėlės, vizginti uodegos šluotelę, patikliai žvelgdamas jai į akis.

Paskui juos pastebėjo aukštas, dailus, auksaplaukis vaikas, sodo gilumoje prie kiemo vartų šienaujantis atolą. Pamatė juos ir tarsi apmirė apimtas nerimo, o visas kraujas dingo iš jo įdegusių skruostų. Bet akimirksniu suvokė, ką reiškia tas Justinos atėjimas drauge su dėde. Neapsakomas džiaugsmas ištryško žaibais jam iš akių, dalgis krisdamas iš rankų sublizgo ir suskambėjo. Keliais šuoliais atsidūrė prieš Benediktą, priklapė ir priglaudė karštas lūpas prie jo rankos.

Tačiau Benediktas žiūrėjo ne į jį, o į Anzelmą, kuris stovėdamas po raižytu priebučio gaubtu, šiek tiek gunktelėjęs, su ilgu durkiniu, lėtai kėlė ranką prie savo avikailių kepurės. Jų abiejų akys susitiko, akimirksnį tylomis žvelgė vienos į kitas. Galiausiai Benediktas dėdamas ranką ant palinkusios prieš jį Jano galvos klausiamu tonu ištarė:

– Ježio sūnus?

Anzelmas atsitiesė ir nudengė galvą. Iš raukšlių pėdo, gulinčio jam tarp antakių, ant aukštos kaktos ir net ant smilkinių nutįso ploni siūlai lyg įstriži spinduliai. Šiek tiek kilstelėjo ranką su aukšta kepure, mostelėjo ja į užnemunės girios pusę ir truputį mikčiodamas atsakė:

– To pa... paties, kuris su pono broliu viename kape ilsisi!

